

13. L' ARQUITECTURA D'AL-ANDALUS

Oh! gent d'al-Andalus, sou beneïts de Déu amb la vostra aigua, ombra, rius i arbres. El Jardí del Paradís no existeix sinó en les vostres residències. Si jo hagués d'escollir, amb aquest em quedaria; no penseu que demà entrareu en el foc etern: no s'entra a l'infern després de viure al Paradís.

Ibn Jafaya d'Alzira, segle XI (Transcripció d'al-Maqqari: *Nafh al-Tib*, segle XVII)

En el temps que va des de l'any 711 fins al 716 la península ibèrica va esdevenir territori islàmic. Aquesta conquesta tan ràpida a càrrec de tan pocs efectius —entre àrabs i berbers no eren més de vint mil— posa en dubte el poder dels hispanovisigots i fa pensar que els conqueridors no únicament eren més forts sinó que potser oferien millors condicions als conquerits.

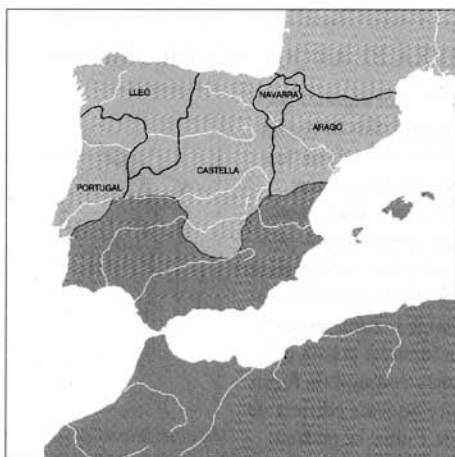
Durant més de dos segles, els omeies governaren aquests territoris extrems que tenien unes condicions naturals per a esdevenir “Jardí del Paradís” com cap altra de les terres islàmiques d'Occident, més àrides i despoblades. Després, la caiguda del Califat propicià els regnes de Taifa. Aleshores, la pressió cristiana s'intensificà i els regnes berbers del Magrib

—almoràvits primer i almohades després— varen dominar l'al-Andalus, si bé les pautes culturals continuaren essent les peninsulars, que sovint també varen prevaler al nord d'Àfrica. A principis del segle XIII, els regnes cristians donaren un cop definitiu al poder almohade, i l'únic i nou regne nassarita de Granada, si bé era islàmic, ja naixia vassall de la corona de Castella. Aquest regne va durar encara més de dos-cents anys, però al final del món medieval es va extingir.

Durant aquests vuit segles, l'arquitectura, la construcció i la ciutat experimentaren canvis molt importants i, tot i la lliure circulació de formes i tècniques a través de tots els territoris islàmics, s'anava conformant una tradició islàmicohispanica que hauria de perdurar en el futur.

Emirat i califat de Còrdova (711-1031)

Final del període almohade (1212)

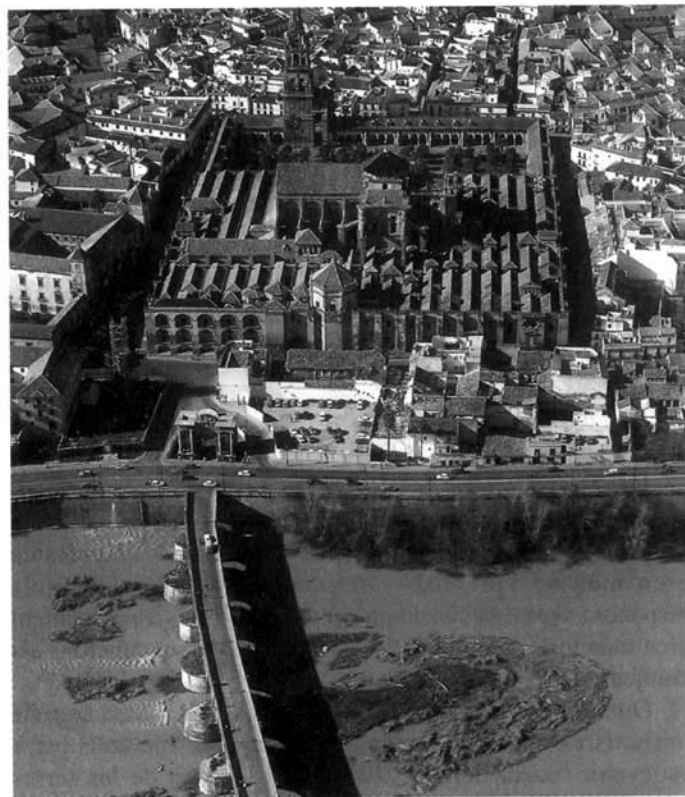

Regne nassarita (1273-1492)

El domini omeia

A partir de l'any 756, quan el príncep àrab omeia Abd al-Rahman I va arribar a la península i va fundar l'emirat, fou estimulat el conreu i el comerç, organitzat el país i estabilitzades les fronteres. La capital s'establí a Còrdova, durant molt temps l'única ciutat situada allà on un pont romà permetia travessar el Guadalquivir (*al-wadi-l-Kabir*: el gran riu). Còrdova va viure anys de gran esplendor i, a partir de l'any 931 en què Abd al-Rahman III convertí l'emirat en califat, va sobrepassar el mig milió d'habitants. Aleshores fou construïda la ciutat palatina de Madinat al-Zahra on el seu fill, el califa al-Hakam II, va establir la biblioteca més gran d'Occident. Al final del califat, en el període bel·licós i intolerant d'al-Mansur, la capital encara continuava creixent, sobretot a causa de l'afluència contínua de tropes magribines; per això fou encara fundada allà mateix Madinat al-Zahira, una altra ciutat califal amb palau i centre administratiu.

L'arquitectura que ens ha arribat d'aquest període, a Còrdova i les altres ciutats del territori, com per exemple les restes de la mesquita d'Almeria, o els oratoris d'Almonaster la Real i Guardamar de Segura, els banys de Jaén i, especialment, la petita i preciosa mesquita de Bab Mardum a Toledo, o les ruïnes de les ciutats esmentades, presenta una clara influència de Síria i Iraq, aleshores centre de tota la cultura islàmica. Entre tots aquests monuments destaca la gran Mesquita de Còrdova, que constitueix un dels més importants edificis de l'islam que resten al món i representa, sens dubte

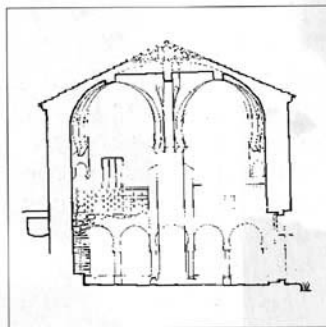

Còrdova actual. En primer terme la mesquita. La catedral renaixentista li fou superposada en el segle XVI i el minaret fou reconstruït com a campanar. Al costat de la mesquita hi havia el palau del califa.

FITXA 27. ARQUITECTURA MOSSÀRAB

L'arquitectura mossàrab (de *musta'rib*: arabitzat) és aquella arquitectura d'arrel antiga —visigòtica sobretot— dels cristians que vivien sota la dominació islàmica i conservaven la litúrgia llatina, generalment amb bona relació amb l'Església ortodoxa i no gaire ben vistos per la jerarquia llatina del nord peninsular. Es tracta, doncs, d'uns edificis simbòlicament i funcionalment cristians que pertanyen en bona part a la cultura arquitectònica

islàmica. Exceptuant algunes persecucions puntuals, fins al regnat d'al-Hakam II el culte cristià fou autoritzat sense interrupcions; abans d'aquesta data foren, doncs, construïts edificis mossàrabs per tot el territori islàmic, però podien haver estat construïts també —durant aquest temps i també posteriorment—, en territori cristià del nord, on algunes comunitats foren acollides. Entre aquests edificis de l'un indret i de l'altre hi podem trobar notables diferències.

Secció transversal i volta central del cenobi eremític de San Baudelio de Berlanga a Burgos

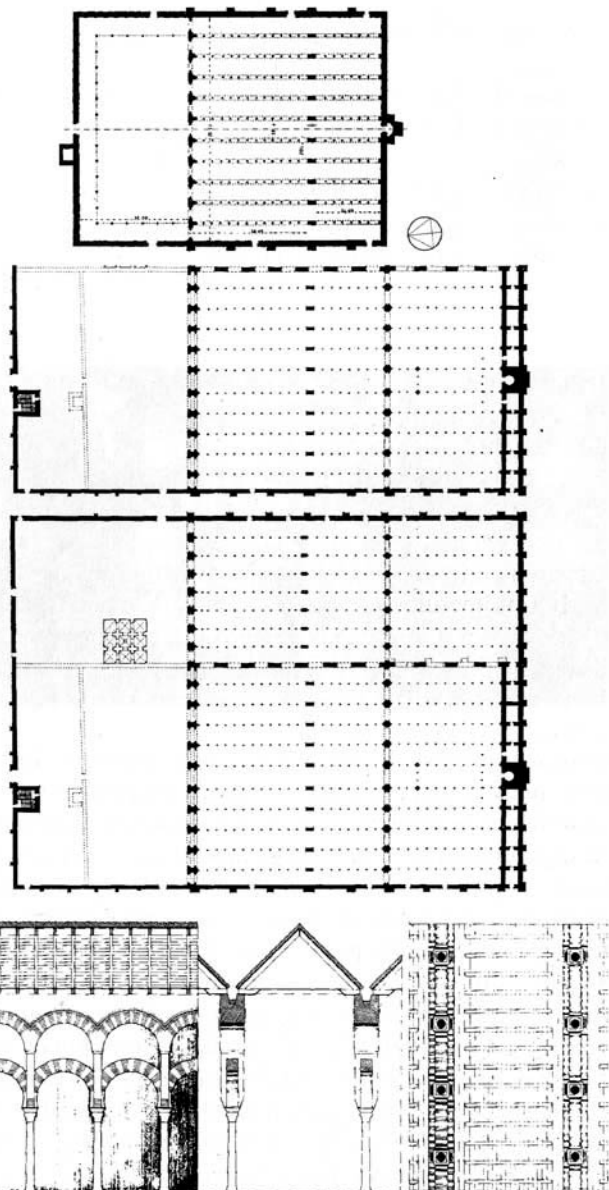
el principal testimoni de la trobada entre l'anterior arquitectura hispànica romanovisigòtica i la oriental i l'inici d'una nova tradició peninsular. També hi hagué una arquitectura cristiana, que s'ha anomenat mossàrab (fitxa 27), la qual tingué una clara influència a les terres no islàmiques del nord peninsular.

La mesquita de Còrdova

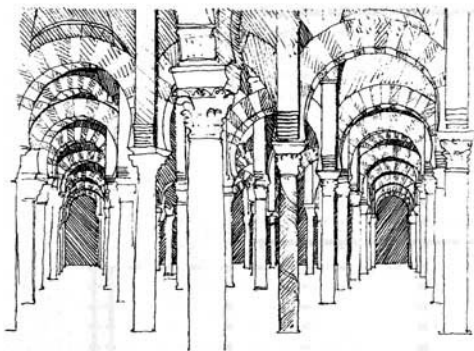
A finals del segle VIII (786), quan la ciutat començava a créixer, l'emir de Còrdova va enderrocar l'antiga església —en la qual se celebrava alhora el culte cristià i el musulmà— per construir-hi al seu lloc la mesquita aljama: un quadrat d'una setantena de metres de costat format per gruixuts murs de pedra emmerletats i amb contraforts a l'exterior. La meitat d'aquest quadrat era ocupada pel *shan*, un pati amb una font i un minaret; i l'altra meitat per l'*haram*, la sala d'oració, àmplia, sostinguda per més de cent columnes d'espòli, d'altura moderada, col·locades en deu files perpendiculars a la *quibla*. Es dona la circumstància que aquí, la quibla és paral·lela al riu, orientada al sud-oest i no a l'est, cap a la Meca. Les files de columnes formaven, amb les parets laterals, onze naus iguals (només la del mig, que enfoca el *mihrab*, és una mica més ampla). Cada fila de columnes suporta dues arqueries de pedra i maó —la primera, d'arcs de ferradura, i la superior d'arcs de mig punt— sobre les quals un mur de maó suportava la coberta, la qual era inicialment de fusta policroma.

Deixant de banda la construcció, allò que hom percep és l'espai immens (il·luminat a través del pati i de les finestres laterals), tant si és ple de gent —quan columnes i persones es confonen—, com si és buit, quan les columnes propicien diverses enfilades, longitudinals des de l'entrada cap a la *quibla*, però també diagonals o transversals, cosa que, a més de revelar la grandària, ens fa percebre la nostra pròpia centralitat —sols enmig de l'estança— i ens convida a un joc visual basat en la geometria i en la repetició sota un bosc d'arcs de dovelles bicolors de pedra i maó. Tot plegat és com un indesxifrabre laberint caleidoscòpic que es fa eteri i lleuger.

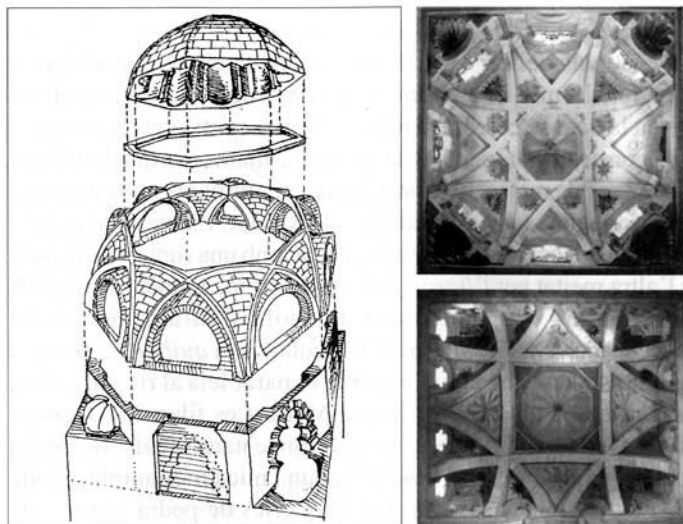
Cinquanta anys després, el creixement de la ciutat va obligar a ampliar la mesquita, desplaçant la *quibla* cap endavant, afegint-hi prop d'una seixantena de columnes més. A començaments del califat, s'engrandiria el pati i es construiria un potent minaret, però la capital no parava de créixer i, a la segona meitat del segle X, la mesquita experimentà un altre engrandiment de l'*haram* —més d'un centenar de columnes novament—, dut a terme amb la sensibilitat pròpia d'un

Fases de creixement de la Gran Mesquita de Còrdova: a dalt, la construcció inicial del segle VIII i la primera ampliació del segle IX. Al mig, les ampliacions del califat en el segle X: la reforma del pati és d'Abd al-Rahman III, i l'ampliació de l'*haram* d'al-Hakam II. A baix, la darrera ampliació d'al-Mansur a les darreries del califat (segle XI). Damunt d'aquestes línies, hipòtesi de secció original segons Nieto, extreta d'un projecte de restauració de R. Moneo i G. Ruiz Cabrero.

A l'esquerra, dibuix d'Anton Capitel que mostra les diverses enfilades. A sota, vista interior de l'haram corresponent a l'ampliació d'al-Hakam II i porta del mihrab. Sota aquestes línies, esquema constructiu de la cúpula del mihrab dibuixat per Francisco Ortega Andrade i planta zenital de dues de les tres cúpules que cobreixen la macsura.

governant poderós i culte com era al-Hakam II. Les seves precioses obres, que avui encara podem contemplar, significaren la conformació d'una nova *quibla*, gruixuda, plena d'estances que comunicaven amb el seu palau veí, al centre de la qual hi havia un *mihrab* extraordinari, una fornícula de planta heptagonal coberta amb una cúpula apetinada, que tenia per frontis una porta d'arc de ferradura inscrit en un arrabà, coronada per una petita arqueria polilobulada tot revestit de marbre i estuc, alternat amb valuosos fragments de mosaic de tesselles blaves, verdes i daurades, formant ataurics i inscripcions. Va ser un regal al califa fet per l'emperador cristià de Bizanci. En la part ampliada de l'*haram*, la nau central conforma un recinte que s'inicia amb un espai cobert per una cúpula nervada de pedra policroma, que inicia el camí fins a la *macsura*, la qual ocupa els dos primers trams de les naus a banda i banda del *mihrab*, espais tanmateix coberts per altres tres cúpules nervades. Aquest recorregut és limitat per arcs polilobulats i entrecreuat molt vistosos. Aquestes quatre voltes, d'una nova bellesa, són també, constructivament parlant, una experiència inèdita, sobretot a occident, que s'avança molts anys a la construcció europea medieval.

Encara abans d'acabar el mil·lenni, en els temps dogmàtics i batalladors d'al-Mansur, la mesquita seria de nou ampliada. Aquesta vegada més de dues-centes columnes —són 550 en total—, fins a arribar a la gran superfície actual. Una ampliació, ara sense tocar l'edifici existent, material i conceptualment lateral, de manera que la posició del *mihrab* deixava de ser central, però, tot i que la naturalesa del nou espai era la mateixa, es marcava la divisòria amb un diafragma que s'atansava més a un mur perforat de separació que no pas a la voluntat de dissimular-ne la unió.

L'any 1030, en extingir-se el califat, començà la decadència de la ciutat. Dos segles després, quan els cristians la varen conquerir, transformaren la mesquita en església. Més tard, en arribar el segle XV, li seria superposada la catedral gòticorenaixentista. Però, tot i la violació de la seva estructura física amb la invasió de l'espai, la substitució del sostre i la coberta de fusta per voltes, la transformació del minaret en campanar, l'enduriment del paviment, etc., i la desnaturalització del seu ús, encara avui podem entendre que la mesquita de Còrdova va ser una de les joies més preuades de l'islam medieval.

Les taifes i els berber

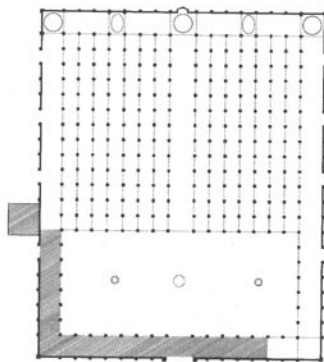
En dissoldre's el califat i emergir els regnes de taifes hi hagué una revitalització de la política i l'economia, de la cultura i les arts, en el marc d'una rivalitat complexa que dugué aquests petits regnes islàmics a pactar o barallar-se entre ells, o amb els mateixos cristians —dels quals sovint esdevingueren tributaris—, o també amb els berbers del nord d'Àfrica als quals, inicialment, algunes taifes demanaren ajut. Va ser un mig segle mogut, on la cultura i l'art d'al-Andalus traspasaren, al nord i al sud, fronteres abans menys permeables. Aleshores, estimulada per la descentralització del poder, hi hagué una revitalització de l'activitat constructora, sobretot en el terreny militar (alcassabes de Màlaga, Almeria o Granada), però també en l'arquitectura civil com es pot veure en la preciosa fàbrica original del palau de l'Aljaferia a Saragossa.

Ultra això, la formació dels regnes de taifes havia esperonat la pressió dels cristians, els quals s'estaven reorganitzant a l'empar d'Europa: Alfons VI de Castella, que havia cenyit també la corona de Lleó, va prendre en 1066, per sorpresa i sense destruccions, Toledo —que ja havia estat antiga capital visigòtica— que, d'aleshores ençà, es convertí en la principal porta d'entrada de la cultura islàmica a l'Europa cristiana.

Aviat, les tribus berbers van passar dels eventuals ajuts a fer-se amb el poder i, a partir de finals del segle XI, al-Andalus ja depenia del Magrib, dels almoràvits primer i, un segle més tard, dels almohades.

Els almoràvits que procedien del Sàhara occidental, havien fundat una nova capital, Marràqueix (d'on ve el nom de Marroc), i engrandiren altres ciutats nord-africanes construint per exemple la mesquita d'Alger i la de Tlemcen, ambdues inspirades en la de Còrdova, o la Qarawiyyin de Fes, inspirada en la de Damasc. No hi ha, però, en territori peninsular, traces de la seva arquitectura, si deixem de banda el Castillejo de Monteagudo de Múrcia, que data d'aquests anys. Un segle més tard, cap a 1170, els almoràvits perderen el poder al Magrib a mans dels almohades, unes altres tribus berbers procedents, en aquest cas, del sud de l'Atlas.

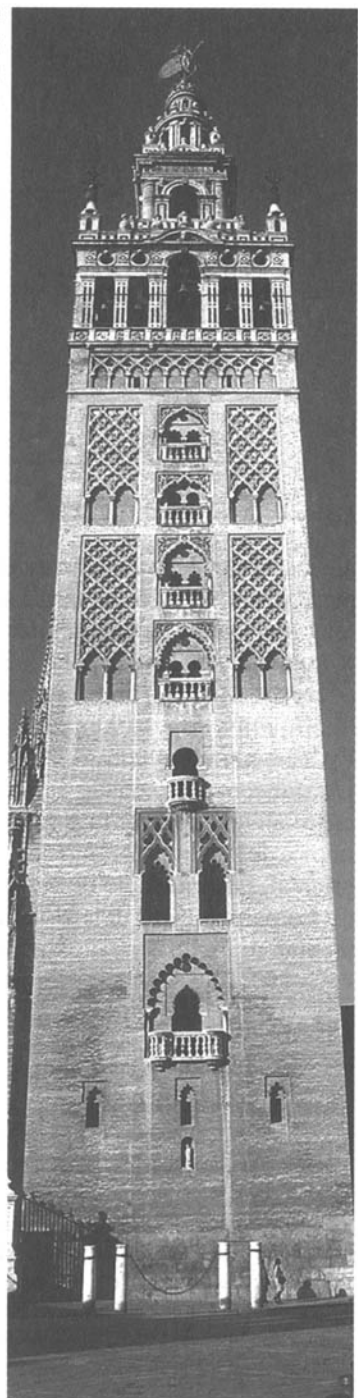
Tot i que el temps de domini almohade a la península no va durar gaire, la cultura se'ns presenta més florida i les restes de la seva arquitectura són més evidents. Al nord d'Àfrica, els almohades construïren la mesquita Kutubiyya de Marràqueix, la de Tinmal, i la gran mesquita de Hassan —inacabada— a Rabat. La capital peninsular era Sevilla i allà resten encara

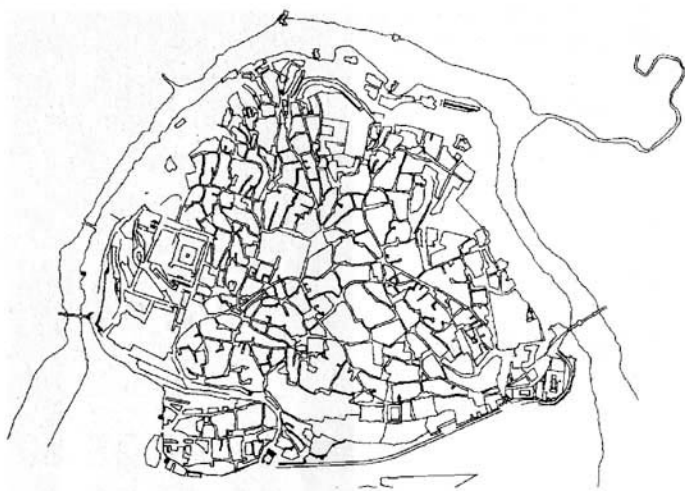

Planta de la desapareguda mesquita aljama de Sevilla (amb negre, els fragments que encara existeixen).

La Giralda, antic minaret coronat amb el campanar renaixentista del segle XVI. Una rampa perimetral, apta per cavalls, puja fins el pla de les campanes deixant un nucli central d'obra.

El nom li ve del giraldillo, un àngel que gira amb el vent, amb què fou coronada l'obra del segle XVI.

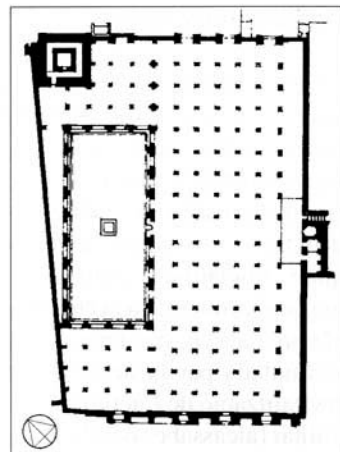
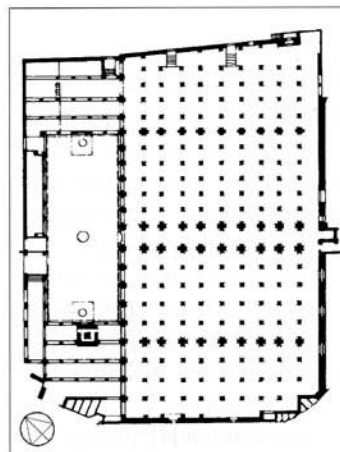

Planta de Toledo en el segle XVI.

alguns monuments importants: de la gran mesquita, substituïda per l'actual catedral, en queda el minaret, la Giralda, el qual, tot i ser formal i espacialment semblant als minarets de la Kutubiyya o de la mesquita de Rabat, està construït amb maó —els del Magrib són de pedra—, cosa que mostra com les tècniques viatgen menys que les formes. També resta l'Alcàsser, molt reconstruït posteriorment, i la Torre de l'Or. L'arquitectura almohade és profusa en elements decoratius, especialment pel que fa a variacions de l'arc lobulat, l'ús de rajoles de València (*azulejos*), que aleshores arriben de l'islam oriental, i la renovació de la talla, sobretot damunt de guix.

La permanència dels almohades a la península fou curta; mentre molts cristians expulsats d'al-Andalus a causa de

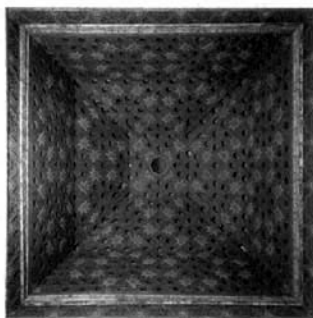
Mesquites al Magrib: *Qarawiyyin de Fes (1275), almoravít i Kutubiyya de Marràqueix (1126), almohade.*

l'enduriment religiós marxaven cap al nord, allà els regnes cristians s'estaven reorganitzant amb l'ajut dels ordes monàstics de Cluny i el Cister. La derrota que els cristians infringiren als musulmans a Las Navas de Tolosa, l'any 1212, era premonitòria del final. Aviat els almohades acabaran capitulant sota la pressió de les corones de Portugal (Alfons II acabava d'ocupar l'Algarve), Aragó (Jaume I conquistà València en 1236) i Castella (Fernando III conquistà Còrdova l'any 1236, Jaén en 1246 i Sevilla en 1248).

A partir d'ara, algunes de les obres cristianes més significatives també mostraran la influència de l'arquitectura islàmica: és l'inici del que s'ha convingut a anomenar arquitectura mudèjar (fitxa 28).

FITXA 28. ARQUITECTURA MUDÈJAR

A finals del segle XIX, hom va convenir d'anomenar arquitectura mudèjar (de *muddayan*: domesticats, sotmesos) aquella arquitectura cristiana nova, romànica i gòtica sobretot, de clara influència islàmica en la seva expressió formal i en la manera de fer, a causa de la presència d'artesans de tradició islàmica en els territoris cristians. No oblidem que l'art islàmic representava inicialment una forma de vida superior, a la qual els cristians volien accedir, i molts palaus, esglésies i costums eren islàmics; fins i tot la llengua àrab era considerada culta respecte

del romanç i es parlava entre l'aristocràcia castellana. Una arquitectura, la mudèjar, que comença a aparèixer en temps del romànic, sobretot en aquells indrets, com Toledo o l'àrea de Terol, on una important quantitat de població musulmana havia estat sotmesa aviat. Ara, al final del segle XIII, serà present, per exemple, en dos edificis cabdals: la sinagoga de Santa Maria la Blanca de Toledo i el monestir cistercenc de la Huelgas Reales de Burgos.

Sostre de la Capella de Santiago a Las Huelgas R.

Nassarites i benimerins

Després de la batalla de Las Navas de Tolosa, l'Imperi Almohade, escombrat pels cristians a la península i derrotat pels benimerins al Magrib, se'n va anar en orris. Els benimerins, eren tribus berbers que aixecarien un nou imperi al nord d'Àfrica. A la península, en canvi, la desfeta tornà a atomitzar el poder islàmic, el qual després d'un període d'instabilitat, fou reunit de nou per la família àrab dels nassarites. Aquests, parapetant-se al darrere de la serralada Penibètica, aconseguiren preservar el territori que va del Guadalquivir al mar, però l'amenaça dels regnes cristians era molt gran i els nassarites varen pactar amb la corona de Castella un règim de vassallatge que, amb alts i baixos, va romandre durant més de dos segles, fins que després del matrimoni dels Reis Catòlics les exigències d'una política única i una fe única abonaren la consecució d'un territori únic, de manera que, en 1492, aquests varen conquerir Granada i acabaren amb el regne nassarita. Va ser la fi de vuit segles de poder islàmic a la península.

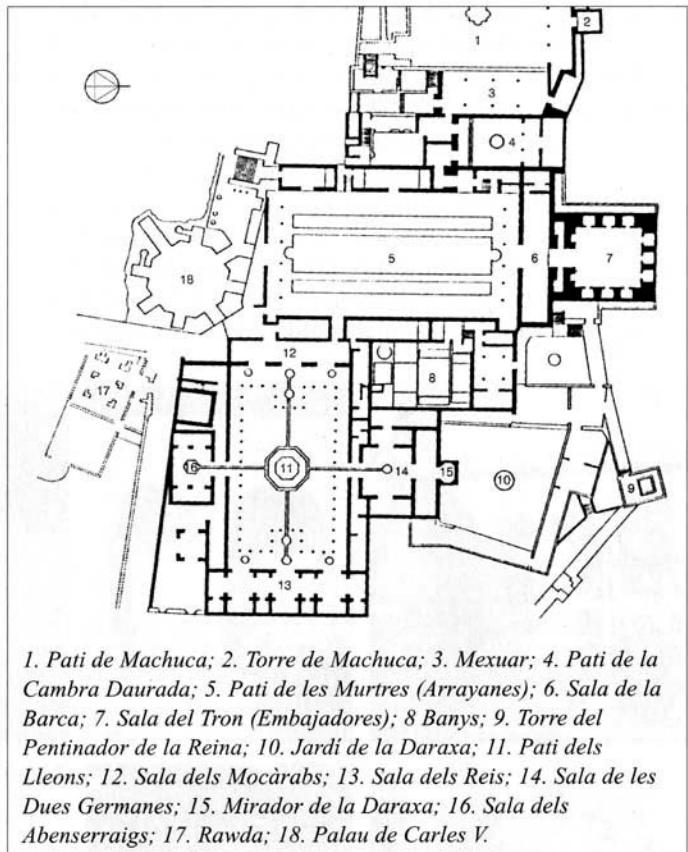
Durant aquells anys, la relació entre nassarites i benimerins fou fluida. Aquests últims ocuparen eventualment part del territori islàmic peninsular, sobretot, en l'àrea de Ronda. Els benimerins tenien la capital a Fes i construïren en aquesta i altres ciutats del nord d'Àfrica, recintes militars, mesquites, madrasses, banys i palaus. En una arquitectura semblant, que sintonitzava amb la tardor de l'època medieval, els nassarites d'al-Andalus varen construir a Almeria, Antequera, Ronda, Màlaga, també a Sevilla —en aquesta darrera ciutat, contractats pel rei cristià Pedro el Cruel, ampliaren l'Alcàsser— i sobretot a Granada, la seva capital, on roman el conjunt de l'Alhambra, el més bell i ben conservat de tota l'arquitectura islàmica medieval.

L'Alhambra de Granada

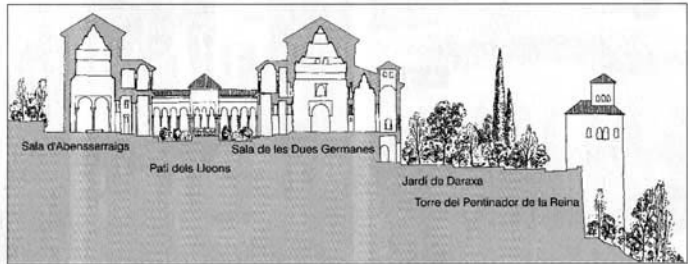
D'antuvi, els nassarites s'instal·laren a l'antiga fortalesa anomenada al-Hamra (castell roig) situada en al-Sabika, una cinglera, elevada sobre el riu Darro i la ciutat, que constitueix la darrera estribació de Sierra Nevada. Els successius mandataris anaren edificant en tot l'entorn del castell, és a dir, en l'extens pla de la cinglera on portaren l'aigua per mitjà d'un aqüeducte que l'agafava riu amunt. Edificaren un conjunt de set palaus, l'un al costat de l'altre, i també una petita ciutat de servei, tot envoltat de llargues muralles blanques, que amb

L'Alhambra, al darrera l'Albaicín. L'edifici quadrat a l'esquerra és El Palau de Carles V, construït posteriorment en el segle XVI.

1. Pati de Machuca; 2. Torre de Machuca; 3. Mexuar; 4. Pati de la Cambra Daurada; 5. Pati de les Murtres (Arrayanes); 6. Sala de la Barca; 7. Sala del Tron (Embajadores); 8 Banyes; 9. Torre del Pentinador de la Reina; 10. Jardí de la Daraxa; 11. Pati dels Lleons; 12. Sala dels Mocàrabs; 13. Sala dels Reis; 14. Sala de les Dues Germanes; 15. Mirador de la Daraxa; 16. Sala dels Abenserraigs; 17. Rawda; 18. Palau de Carles V.

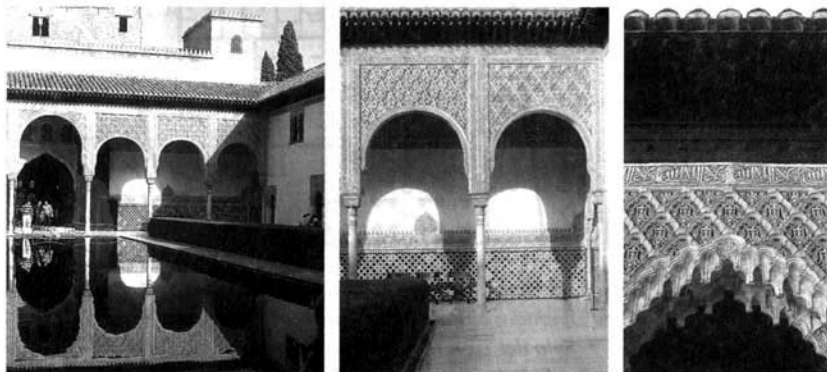
Planta de la Alhambra i secció pel pati dels Lleons.

el pas dels segles han recuperat el color ferruginós de l'argila amb què estan construïdes, tornant així a posar d'acord nom i aspecte. L'Alhambra era, doncs, l'alcassaba de Granada, ciutadella i residència palatina dels nassarites, que dominava sobre la ciutat, aleshores de cent-cinquanta mil habitants. Els seus palaus tenien en comú una rica i complexa organització de l'espai i una construcció senzilla de tàpia, maó i estructura de fusta, amb una exquisida decoració i acabat. Un organisme subtil i delicat, amagat i protegit en un enclau fresc i frondós.

Avui, de tot el conjunt interior, només en resten dos palaus sencers, el de Comares i el dels Lleons, units pel bell jardí de la Daraxa, que mira damunt del riu, i materialment units per les parets i els sostres dels notables banys que hi havia. Resta, a més, una part d'un altre palau —més antic— que és el del Partal, del qual solament roman un estany amb un pòrtic amb torre i un mirador sobre el riu. Després, fora del recinte, resten encara, damunt de l'explanada, altres edificis, dels quals el més important és l'anomenat palau del Generalife, potser

residència d'estiu dels senyors de l'Alhambra.

El palau de Comares el va construir Yusuf I (1334-1354) com a seu del poder i, alhora, residència del sobirà, i presenta aquestes funcions distribuïdes en dues àrees: una de pública formada per les estances per a impartir justícia i exercir el govern, el Mexuar, la Cambra Daurada amb el seu pati, i el Saló del Tron amb una petita mesquita; i una altra àrea privada, formada per les diverses habitacions familiars. Totes aquestes dependències eren organitzades entorn d'un gran pati —el Pati de les Murtres— rectangular, amb un gran bassal enmig, envoltat de murtres (un arbust de les mirtàcies de flors blanques i fulles persistents; en castellà *arrayan*). Entorn de l'estany, un pòrtic perimetral protegeix del sol i atenua la llum filtrada a través dels mocàrabs translúcids i policroms dels seus arcs. En un extrem de l'eix longitudinal, presidint tot l'espai i coincidint amb una de les torres de la muralla, és on hi ha el gran Saló del Tron, amb finestres sobre el riu i la ciutat, un saló de bellíssima factura amb unes parets d'una tex-

A dalt, dues vistes del Pati de Comares i la seva barbacana perimetral.

A baix, dues vistes del Pati dels Lleons i un pilar.

Sota aquestes línies, el sostre de mocàrabs de la sala dels Abencerraigs.

tura extraordinària formada per marqueteria de rajoles, estucs de guix tallat i inscripcions, i un sostre de fusta que representa els set cels sobreposats del cosmos musulmà, damunt els quals hom suposa que hi ha el tron de Déu.

L'altre palau, el dels Lleons, era un àrea molt reservada, de domini exclusivament privat: l'*haram*. El va fer Muhammad V (1354-1391). És un conjunt d'edificis entorn d'un pati també rodejat d'un delicadíssim pòrtic perimetral. Enmig, la font dels lleons recull les quatre vies d'aigua que el divideixen en quatre parts a la manera del jardí persa, vinculant visualment les quatre estances situades cada una a un costat del pati. Transversalment els dos edificis principals, la Sala dels Abenserraigs i la Sala de les Dues Germanes, que té un mirador sobre el Jardí de la Daraxa al darrere, veuen nàixer a l'interior el flux d'aigua que corre a dins d'una canaleta de marbre a través del pati cap a la font. En sentit longitudinal, les vies d'aigua no neixen dins les habitacions, sinó en una espècie de glorietses que el pòrtic forma a cada costat eixamplant l'àrea de penombra davant

A dalt, detall de la Porta del Vi, de l'Alhambra. L'arabesc és aquí realitzat amb maó.
Al mig, la porta de fusta del Pati de Comares tanca amb forrellat sobre polleguera. L'arrambador és una marqueteria de rajola de València (azulejos).
Sobre la fusta, inscripcions cúfiques.
A baix, arrambador del Pati de Comares. Marqueteria de rajola (una peça és sempre d'un sol color). Damunt, els mocàrabs buidats i tallats de guix són plans i lineals i contenen inscripcions cúfiques.

d'aquelles: a l'un costat i l'altre hi ha la dels Reis i la dels Mocàrabs, per bé que, de mocàrabs, totes les estances d'aquest palau en són plenes en els seus sostres i cúpules per a endolcir l'acord amb els murs i per a retenir i policromar la llum. Estances que presenten també les superfícies parietals amb estucs i arabescs i sòcols de marqueteria de rajola.

Com ja hem dit, l'any 1492 els Reis Catòlics van finalitzar l'ocupació concertada de l'Alhambra, i el darrer soldà se'n va anar cap a l'Alpujarra emportant-se fins i tot els difunts avantpassats, però, al cap de poc temps, la intolerància de la Inquisició va obligar musulmans i jueus a convertir-se o fugir.

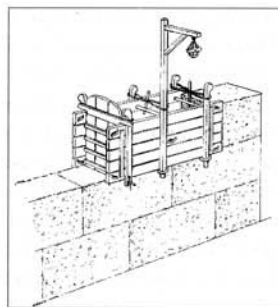
Al cap d'uns quants anys d'haver esdevingut palaus reials, al costat de l'Alhambra va ser construït el palau renaixentista de Carles V, que roman encara prepotent i altiu, però també estrany i desconcertant. Anys més tard encara, l'alineament de Granada contra Felip V va motivar l'oblit oficial, i va començar un procés de degradació que no va ser aturat fins que va arribar el romanticisme, en el segle XIX.

FITXA 29. L'OBRA DE TÀPIA

La tàpia és una paret feta de terra humida, de vegades barrejada amb calç (tàpia reial), piconada dins d'unes tapieres, que són una espècie de taulers (aproximadament de 6x4 pams) de fusta, conformats a base de posts que es van desplaçant sobre filades connectades l'una amb l'altra per uns bastons i un captauló. L'origen de l'obra de tàpia és molt antiga i ha estat emprada fins fa pocs anys a Catalunya en construccions de caire domèstic, en tanques i, sobretot, allà on no hi havia pedra (com per exemple a la comarca de l'Urgell), de vegades barrejada amb toves, és a dir, conformats d'argila assecats al sol. Les parets solen tenir un gruix de tres pams en les cases i de dos pams en les tanques. La tàpia és prou resistent sempre que hom faci un manteniment acurat del seu revestiment i es preservi del contacte amb la humitat i l'aigua (FULLANA, 1995).

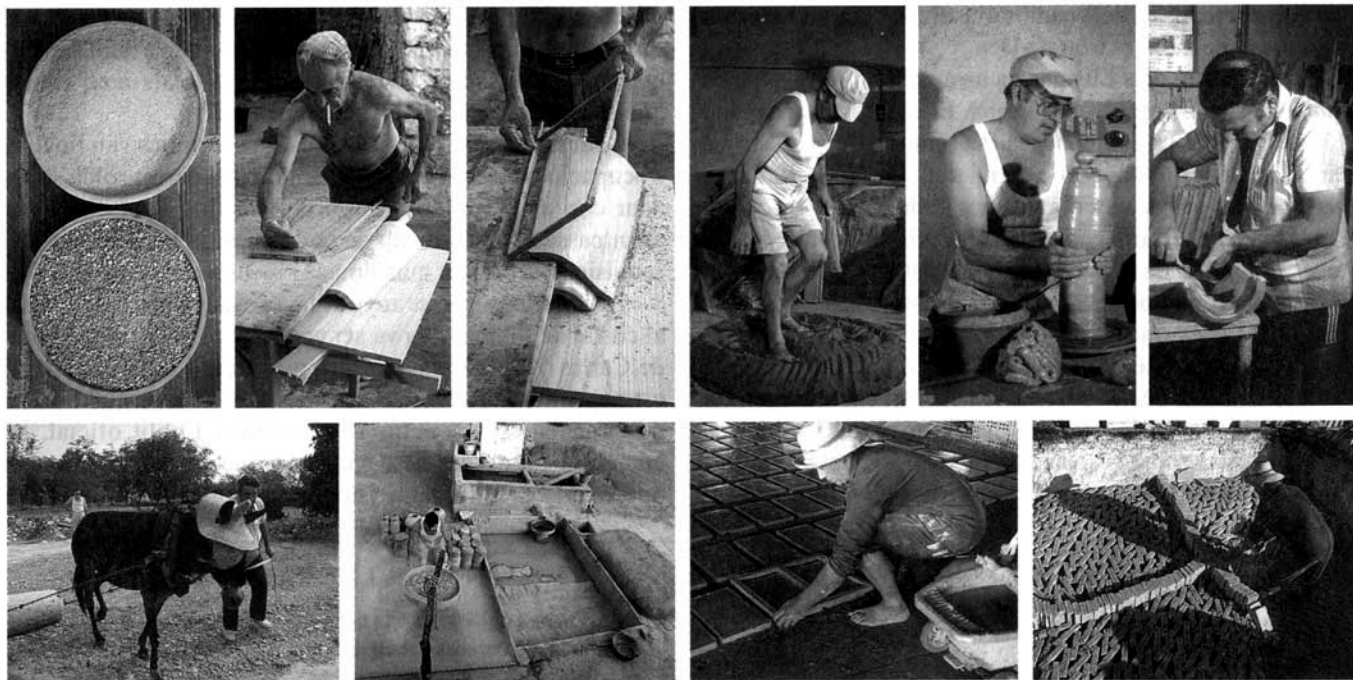

Muralla de l'Alhambra

Fabricació de la tàpia segons dibuix de M. Fullana.

FITXA 30. LA FABRICACIÓ DE MAONS I TEULES EN EL MÓN PREINDUSTRIAL

El rajoler Cinto Lleixà fabricant teules al seu obrador de Godall. Els germans Cortiella, cantirers, a l'obrador, repastant i fent un tub al torn en el seu forn de La Galera. Ambdues instal·lacions foren documentades a la comarca catalana del Montsià l'any 1980.

Els maons i les teules es fabricaven al rajolar o a la teulera, des de temps llunyans (a Catalunya s'han excavat forns ibèrics). La instal·lació del rajolar, com ens explica Miquel Àngel Subirats en un treball inèdit realitzat sobre aquestes indústries —algunes encara avui existents a la comarca catalana del Montsià—, pressuposava la disponibilitat d'aigua (bassa, aljub o pou); d'un espai, l'era, on la terra arribada de l'argilar havia de ser piconada amb rodet i mul, porgada, barrejada, seleccionada (controlant el percentatge de sauló que li conferia més o menys plasticitat) i ben dosificada en funció del material més prim o més gruixut que calia produir; d'una pastera o bassa de poca profunditat, on l'argila es pastava amb aigua i es deixava reposar, i des d'on, assolida la plasticitat adequada, era traslladada per ser emmotllada a l'era, en cas

de fabricar maons o rajoles, o a la taula, si el que s'havia de produir eren teules. En un i altre cas s'usaven motlles de fusta (només el motlle per a fer la làmina que havia de conformar la teula era eventualment de ferro). Emmotllades, les peces s'apilaven a l'era, on romanien alguns dies per a l'assecatge, abans de portar-les al forn.

El forn tradicional del rajolar és l'anomenat *forn àrab*, de planta quadrada o rodona de tres a quatre metres de costat o de diàmetre, mig enterat en una timba, constituït per gruixudes parets de pedra i maó; una volta de maó, que presentava una sèrie de forats per a deixar passar el foc, dividia l'altura del forn en dos compartiments; el de sota allotjava el combustible i permetia recollir la cendra de la cuita, i el de sobre constituïa pròpiament el recinte de cuita i estava proveït d'una porta per tal de facilitar la càrrega, porta que es paredava quan el forn era ple, abans de

coure. La feina de carregar el forn era delicada, perquè les peces s'havien de disposar ordenades i d'això depenia l'èxit de la cuita, operació que durava un parell de dies. Després, el forn es deixava refredar i, finalment, es descarregava i es classificaven els productes extrets segons que fossin més o menys cuïts.

Altres peces d'argila emprades en la construcció, com les teules tortugues, els tubs o els ribells i les pinyes per a aljubs —la majoria cossos de revolució— es feien al torn i, per tant, eren propis de la indústria dels cantirers o gerrers; una indústria que seleccionava les terres i les pastava amb molta més cura, i que també aplicava les engalbes, vidrats i vernissos. Tot plegat era una instal·lació que, incloent-hi el forn, ja tenia un major nivell tecnològic.